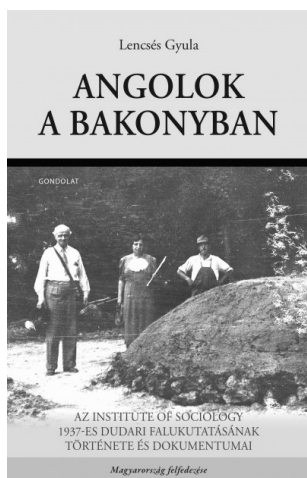


SAÁD JÓZSEF

Dudar visszavétele

LENCSES GYULA: ANGOLOK A BAKONYBAN.
AZ INSTITUTE OF SOCIOLOGY 1937-ES DUDARI
FALUKUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE ÉS DOKUMENTUMAI



**Gondolat – Magyar Nemzeti
Levélár Veszprém Megyei
Levélára
Budapest–Veszprém, 2019
684 oldal, 4500 Ft**

A két világháború közötti szociográfia történetében valószínűleg kevés a „fehér folt”: a leíró társadalomkutatás művelésének olyan jelentős területe, művelőinek olyan – évtizedek múltán is jelentőséggel bíró – irányzata, kutatói egyénisége és/vagy csoportja, amely teljességgel ismeretlen lenne. Az 1937-ben angol–német–magyar együttműködéssel folyt dudari falukutatásról is tudunk. „Csak” azt nem tudjuk, hogy mi történt ezzel az adatfelvétellel a külföldi partnerek térfelén. Végül is lett-e – s ha lett, mi lett – az eredménye ott ennek a kutatásnak? Lencsés Gyula erre a magyar szociográfia történetében „fehér foltnak” számító ismeretterületre, a dudari kutatás dokumentációjára lelt rá angliai útján, és azt teljes egészében be is hozta Magyarországra: lefotózta, digitalizálta, lefordította a másfél ezer oldalas kiegészítő anyagot, és kilenc helyről begyűjtötte hozzá a témához kapcsolódó dokumentumokat.

Fenti mondatokat akár idézőjelbe is tehetném, azok ugyanis – kis változtatással – Lencsés Gyula: *Dudar angol szemmel. A londoni Institute of Sociology 1937-es falukutatása* c. doktori értekezéséről írt opponensi véleményemből valók, amelyek aztán Szerző kérésére a disszertációjával azonos tárgyú művének fűlszövegeként hasznosultak. Bírálóként annak idején a dudari terepmunka *történetének, módszertanának, eredményeinek és utóéletének* összefoglalásával és értelmezésével szembesültem. Ugyanakkor a szakmai közösség körében már a doktori procedúra folyamán is felvetődött, hogy kár lenne „parlagon hagyni” ezt a hatalmas terjedelmű forrásanyagot. Végül is a szociológia-szociográfia hazai történetében alig van példa olyan nemzetközi együttműködésre, amelyben a magyar fél *egyenrangú* partnerként vett részt.

Lencsés Gyula *Angolok a Bakonyban* című, közel hétszáz oldalas könyve a szerencsés kutatói csillagzat alatt megtett tanulmányút kettős hozamának foglalatlja: egyfelől a partner-

intézmények történetének, módszertani elveinek és gyakorlatának ismertetése; másfelől a brit–magyar együttműködés – tudomány- és művelődéstörténeti dokumentumként értékes – anyagának válogatott és szerkesztett közzététele.

A kiadvány közel egyharmadát kitevő első részben Lencsés a közös program – mai szóval élve: projekt – intézményeit: a *Le Play House – Institute of Sociology* keretei között folyó survey-mozgalmat és a brit szakmai közösség magyar partnerre: a *Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumára* találásának történetét mutatja be. Értekezésében a brit partnerre összpontosít. Indokoltan: a szegediek szociális érzékenységgű tényfeltáró tevékenysége a magyar társadalomkutatás történetének régóta ismert fejezete. A *Le Play House*-nak és intézetének viszont nemcsak a múlt század első harmadában professzionizálódott brit társadalomkutatás történetében van kitüntetett helye. Az ott folyó tereporientált társadalomkutatás jelentősége a szociológia *mai metodológiai útkereséseinek* szempontjából vitathatatlan. Már ezért is érdemes volt a nyolc évtizeddel ezelőtti dudari terepmunkát előásni az elfeledettségből. Alkalmat adott arra, hogy a – főként az USA-ba emigrált *Lazarsfeld*-nyomán világszerte követelménnyé vált – *matematikai-statisztikai* alapozottságú szociológiával *együtt* művelt *kvalitatív* társadalomkutatási irányultságra felhívja a figyelmet.

A múlt század első felében sokféle változata volt ennek az irányultságnak. Korántsem csupán a brit szigeten, az USA-ban és az európai kontinensen is. Nevekhez kapcsolva: pl. *R. Steinmetz, R. Thurnwald, Leopold von Wiese* és nem utolsó sorban: *Somló Bódog* munkásságában. Angolszász területeken *regional survey, fact finding study, rural sociology, settlement movement* néven ismeretesen. A század közepétől a terepmunkára, megfigyelésre, esetleírására és dokumentálására összpontosító, társadalometikai elkötelezettségű deskriptív társadalomkutatás – kiszorulván a szociológiából vagy be se kerülve abba – jórészt a *szociálpolitika-szociális munka, etnográfia-etnológia, szociális, ill. kultúranropológia, urbanisztika, társadalomföldrajz* területén maradt meg. Intézményesülése ezekben a diszciplínákban és tevékenységi területeken ment végbe. Pár évtizede ugyanakkor szociológiai módszertanában erőteljes igény mutatkozik a *kvantitatív-kvalitatív* megközelítések és eszköztárak egyensúlyba hozására: a közvetlen megfigyelésekre, az *antropológiai, etnográfiai* módszerekre hagyatkozó „sűrű leírásokra” (Clifford Geertz). Nem árt, ha a szociológus olykor „kinéz az ablakon” – szokták tanácsolni az utóbbi időben a projekt-feladványok fogalmi köreibe és az egyre szofisztikáltabb statisztikai módszertanba bonyolódott kutatóknak. Ez a fejlemény felértékeli – inkább azt mondanám: felértékkelhetné – a professzionális szociológia prehistorikumában honos megközelítéseket, az akkori terepmunkában kiérlelt, metaforikus jellegűknél fogva bizarrul hangzó fogalmakat, gyakorlati eljárásokat, „házilag” metódusokat. Talán tanulni is lehetne ezekből. És – bizonyos episztemológiai megszorításokkal – az értékvezéreltség is válhat.

Lencsés Gyula könyvének történeti-módszertani fejezeteiben a *Le Play House*-ból kivált *Institute of Sociology* keretei között folyó survey-mozgalmal és abban a múlt század húszas-harmincas éveiben meghatározó személyiséggel, *Patrick Geddes*szel foglalkozik. Utóbbiakhoz kapcsolódóan azzal, hogy az Institute és folyóirata ugyan egy időben közel került hozzá, de végül is nem szervült a brit akadémiai-egyetemi szociológiába. A *Le Play House* – állapítja meg Lencsés – a korai brit szociológia alapozó intézménye volt. Az *Institute of Sociology*-ban folyó kutatás viszont a szociológia Nagy-Britanniában végbement professzionizálódásának történetében megrekedt a protodiszciplína fázisában. Ez úgy gondolom – és ebben

nem eléggé alapos ismereteim mellett Lencsés fejtegetései is megerősítenek – éppen az intézményt irányító *Geddes–Branford* páros (utóbbit egyáltalán nem ismerem) hosszan tartó működésére vezethető vissza. Lencsés – tudományos értekezéshez illően – óvakodik a túlzottan kategorikus kijelentésektől, mégis talán megkockáztathatjuk: Geddes és az Institute valószínűleg már nem tekinthető igazán Le Play és a róla elnevezett Ház szellemi örökösének.

Le Play – ha nem is tényleges súlyának megfelelően – *benne van* a szociológia egyetemes történetében, a történetet feldolgozó monográfiákban. Az ő praktikus célok és etikai követelmények szolgálatába állított terepmunkájának *relevanciája* valószínűleg ma is gondolatébresztő – *lehet*. Az ő bányamérnöki tapasztalataiból építkező egyszerű, metaforikus fogalomkörből, ha úgy tetszik: az amatőr társadalombúvár tényfeltárásainak kézenfekvő szempontjaiból – a *helyben élő családok* napi tevékenysége: *munkája*, életvitelük *értékalapzata*, annak zavarai, felbomlása, a *helyi tekintélyek* stb. – lehetséges az átmenet a professzionális szociológia művelésének mai gyakorlatához és számos részterületéhez. Amit ehhez Geddes ugyancsak metaforikus rendszere hozzatett: a le play-i fogalomkör átbiologizálása és túlbonyolítása, ugyanannak másként elnevezése. Ez inkább távolít a professzionális szociológiától. (Szociológiatörténeti kézikönyvek némelyike megemlíti ugyan Patrick Geddest az „elődök” között, de őt – a brit kertváros-mozgalom századfordulói beindítójával, *Ebenezer Howard*dal párban – inkább az urbanisztika történetében tartják számon.) Mármost a Lencsés könyvében bemutatott módszertan és azok a módszertani segédletek, amelyek az Institute of Sociology terepkutatásaihoz: az intézetben művelt *social/regional survey*-hez készültek, meglehetősen gondolatsegény társadalmi kataszterek. *Innen* nemigen vezettek utak a professzionális szociológia felé, és azon belül a kvalitatív módszertan számára sem adódtak használható előképek és támpontok.

Igaz ugyanakkor, hogy a Le Play nevével viselő Ház utódszervezetében folyó munka – írja Lencsés – a *szándékok szerint* mindvégig a le play-i gondolatkörben folyt. Kézenfekvő lenne, merül fel az olvasóban, hogy a Dudar-monográfia rekonstruálását bevezető kutatástörténeti és módszertani fejezetekben Le Play társadalomelméletének (világképének) utóélete, elvei, fogalmi bázisa és metódus-változatainak mérlegelése teret kapjon. Lencsés Gyula dolgozatának tárgyából következően természetesen nem vállalkozhatott a Le Play-recepció regionális változatainak áttekintésére és mérlegelésére. Mégis: az talán még belefért volna a dolgozat kereteibe, hogy a le play-i *monográfiai iskola* jól dokumentált magyarországi recepciójára – főként a Geötze Sarolta válogatásában 1903-ban megjelent kiadványra és a könyv kitérő bevezető tanulmányára – hagyatkozva létszerűbbé tegye azt a gondolatvilágot, amely a *brit survey*-mozgalom és a módszeres tényfeltárásra irányuló *magyar falukutatás/falumunka* – így a dudariak kutatói beállítódása – között magától értetődő *affinitást* eredményezett. Csúpan ezért: az ismertebb *népi szociográfia* előtt majd mellett kibontakozott magyar *falu-, táj-, népkutatás* és az angol *survey*-mozgalom (jól dokumentálható) *szellemi kapcsolódása* miatt hiányolom Le Play gondolatvilágának és metodológiájának bemutatását (akár az Institute of Sociology és munkatársai túlméretezett ismertetésének rovására is), miközben tisztában vagyok azzal, hogy bíráló részéről nem szerencsés számon kérni azt, ami nincs benne a könyvben.

Lencsés a kutatásban résztvevők levelezése alapján rekonstruálja a dudari együttműködés létrejöttét. Ez a kordokumentum értékű forrásismertetés meggyőzően dokumentálja a terepmunka nemzetközi műhelyei és szakmai közösségei iránt nyitott magyarországi vidékutatás és a brit survey-mozgalom (goethei kifejezéssel élve) *vonzó-választó* viszonyba kerü-

lésének megalapozottságát. Emellett arra is választ kapunk, hogy az esetlegesen adódott személyes kapcsolatokon túl, a magyar falu-, tanya, táj- és népkutatás sokféle műhelye közül, miért éppen a szegediekkel: a *Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumával* jött létre az együttműködés. A kutatói partnerkapcsolat közös motivációs alapja a Nagy-Britániában nagy múltú, a XIX. század végén egyetemekről – elsősorban Cambridge-ből – kiindult, *settlement-mozgalom*, amely eredetileg a városi szegénynegyedek szociális-kulturális feljavítására irányult, ugyanakkor társadalmi tényfeltárással is párosult. A brit *social/regional survey (fact finding study)* közös előzménye és ihlető forrása a le play-i monográfiái iskola és az azzal párhuzamos settlement-mozgalom, amely Le Play recepcióval együtt a múlt század elején Magyarországon is meghonosodott. És amelynek agrártérsegekre: közelebből a csongrádi tanyavilágra értelmezése jegyében szerveződött meg a szegedi fiatalok vidékjáró-vidékkutató műhelye a harmincas évek elején.

A könyv olvasása közben adódó újabb (a Le Play-összefüggés mellőzéséhez hasonló) hiányérzet: a dudari munka kapcsán, amelynek előzménye mégiscsak a szegediek *agrársettlementje* volt, talán érdemes lett volna – ha csak egy áttekintés erejéig is – úgy a magyar, mint az angol settlement történetének párhuzamos alakulását összevetni. Akár a szorosán vett tárgyhoz: az Institute of Sociology-hoz tartozó – helyenként meglehetősen érdektelen – dokumentumanyag megrostálása árán is.

Igaz, 1937-ben, amikor a brit-magyar együttműködés létrejött, a szegedi fiatalok már jó részt maguk mögött tudták a karitatív-szociális indíttatású tanya- és községjárást. A csoport többnyire politikusi pályát is befutott „nagyjai” saját szakmai és közéleti útjaikat járták, a *közösségi munkát* feltételező settlement-tevékenységre kevesen hajlottak. Dudar magyar részről – írja Lencsés Gyula – *Tomori Viola* egyszemélyes vállalkozásának tekinthető. Ennek a páratlanul képzett, nemzetközi kitekintéssel bíró, érzékeny, szorgalmas és innovatív társadalomkutatónak a munkássága furcsa módon máig nem kapott jelentőségéhez mért helyet a magyar néprajz és szociográfia történetével foglalkozó feldolgozásokban. A szegedi fiatalok körében Tomorinak is vannak egyéni teljesítményei. Társadalomnéprajzi, néplélektani tanulmányai határainkon túl is figyelmet keltettek. Emellett a *közösen jegyzett*, monográfiában végződő csoportmunka is kedvére való volt, és szegedi barátai: *Reitzer Béla* (ő sincs igazán „helyén” a magyar szociográfia történetében) és az ekkorra már félig angol kötődésű fametsző művész, *Buday György* közreműködésével, a nemzetközi kapcsolatépítés és szervezés apromunkáját is magára vállalta.

Angol részről ugyancsak hölgy: *Dorothea Farquharson*, az Institute of Sociology kutatója fogta össze a Dudar-monográfia megírására szerveződött csapatot munkatársaival. A Geddes-tanítvány *Victor Branford*dal, és *Gwendolyn Shand*dal. Farquharson és kollégái survey-mozgalom keretei között folyó monográfiaírás nemzetközi tapasztalatokkal bíró, Anglián kívüli térségekben is jártasságot szerzett kutatói voltak.

A Dudar-monográfia fedlapját így *Dorothea Farquharson* és *Tomori Viola* jegyezte volna szerkesztőként. Két hölgy, ami a nyolcvan évvel ezelőtti szakmai közösségek csaknem kizárólagosan maszkulin világában ritkaságszámba menő jelenség lehetett volna. Lehetett volna, ha nem jön közbe a háború, a politikai és technikai nehézségek és az idő múlásával talán az érdektelenné válás is.

A kéziratok első példányát tartalmazó, szerkesztett kötet nem került elő. A dudari tíz napos terepmunkához kapcsolódó tanulmányok és a terepmunka során összegyűlt nagy menny-

nyiségű *munkaközi anyag* és a szervezéssel járó kiterjedt *levelezés* viszont jórészt fennmaradt. Továbbá Lencsés szorgos leletmentő munkája nyomán egy – valószínűleg nem végleges – tartalomjegyzék is előkerült, utólagosan beírt oldalszámokkal. Hogy ez a terjedelmes és egyenetlen színvonalú dokumentáció, a szükséges szelektálását-előrendezését követően, hogyan állt volna össze könyvvé, mit tartalmazott volna a monográfia *szerkesztett, lektorált, nyomdakész* kézírata, azt csak találgatni lehet. Erre természetesen Lencsés Gyula nem vállalkozott. Arra viszont igen, hogy összeállítja az el nem készült monográfia fellelt támpontok alapján nagy valószínűséggel rekonstruálható szerkezetét, beleillesztve abba a nyilvánvalóan átfogalmazásra, véglegesítésre, kifejtésre stb. szoruló kéziratokat, kéziratkezdeményeket. Könyvének több mint ötszáz oldalnyi kétharmadát a Dudar-monográfia interjú-jegyzeteket, kérdőívtervezetet, tanulmányokat, esetleírásokat, előadás-vázlatot, élménybeszámolót tartalmazó *rendezett és lehetséges* változata teszi ki, kiegészítve a munkatársak közt folyt levelezés közreadásával. Időnként átlapozásra ingerlő, az idők során többnyire értékessé érett művelődéstörténeti dokumentáció és forrásközlés. Alapjában véve érdekes olvasmány.

